

Oanmäld Opcat-inspektion av Kriminalvården, häktet Salberga, den 26–28 september 2023

Inspektionen i korthet: Vid häktet Salberga bedrivs verksamhet i två byggnader; hus 10 som inrymmer gemensamhetshäktet och hus 11 som är ett nybyggt restriktionshäkte. Det senare togs i drift i oktober 2022. Ljudisoleringen i båda husen – alltså även det nybyggda – är mycket bristfällig. Man kan samtala mellan celler på samma avdelning och till celler på andra avdelningar. JO påminner om att lyhörddhet mellan häktesceller är allvarlig ur flera hänseenden, t.ex. för säkerheten och de intagnas hälsa. Det är enligt JO i förhöringen även en rättssäkerhetsfråga. Hon framhåller att Kriminalvården i samband med om- och nybyggnationer måste säkerställa att lokaler inte har dessa allvarliga brister. JO uppmanar häktet att i avvaktan på förändringar av lokalerna överväga andra åtgärder för att motverka risker och problem med lyhörddheten, såsom att utöka bemanningen nattetid.

Vid inspektionen blev det tydligt att det finns intagna som blir isolerade. När flera barn är intagna förmår häktet inte att uppfylla det lagstadgade kravet att de har rätt till meningsfull mellanmänsklig kontakt minst fyra timmar dagligen eller att erbjuda övriga intagna isoleringsbrytande åtgärder två timmar dagligen. JO ser mycket allvarligt på situationen och förutsätter att häktet ser över vilka åtgärder som kan vidtas för att utöka tillgången till sådana insatser. Vidare noterades att dokumentationen av isoleringsbrytande åtgärder sker manuellt i flera led. Det som kom fram stärker hennes uppfattning att Kriminalvården behöver ta fram ett digitalt nationellt planerings- och uppföljningsverktyg för att möjliggöra tillförlitliga mätningar av i vilken omfattning intagna ges sådana insatser. I den delen hänvisar JO även till de uttalanden hon nyligen gjort efter en inspektion av häktet Kronoberg (dnr O 21-2023).

Protokollet innehåller också uttalanden om bl.a. den information som en intagen ska få vid inskrivningen och möjligheterna för den enskilde att tillgodogöra sig den.

Inspektionens genomförande

På uppdrag av JO Katarina Pålsson genomförde enhetschefen för Opcat-enheten Gunilla Bergerén den 26–28 september 2023 en oanmäld inspektion av Kriminalvården, häktet Salberga. Vid inspektionen deltog även JO:s expert i psykologi Knut Sturidsson samt de rättssakkunniga Ellinor Gustavsson och Henrik Starfelt (protokollförare).

Inspektionen inleddes med ett kort möte med representanter för häktesledningen; kriminalvårdschefen för verksamhetsområdet Salberga AA,

tillsammans med kriminalvårdsinspektörerna BB, tillika ställföreträdande kriminalvårdschef, och CC, samt tf. kriminalvårdsinspektören DD och den seniora handläggaren och chefsstödet EE. Därefter genomfördes en rundvandring i häktets lokaler. Delar av lokalerna fotograferades och ett antal celler mättes. Vidare samtalade JO:s medarbetare med 18 intagna, varav 6 barn, och ett femtontal anställda, däribland hälso- och sjukvårdspersonal och en företrädare för Nämnden för andlig vård, NAV.

Inspektionen avslutades med en genomgång då företrädare för häktet Salberga fick möjlighet att kommentera de iakttagelser som JO:s medarbetare hade gjort vid inspektionen. Vid den avslutande genomgången deltog förutom representanterna för häktesledningen, också sjuksköterskan FF.

Inspektionens syfte m.m.

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Syftet med denna inspektion var att bl.a. granska häktets arbete med isoleringsbrytande åtgärder, verksamhetsställets hälso- och sjukvård samt vilken påverkan den ansträngda beläggningssituationen har på dessa områden.

Såväl häktet som anstalten Salberga inspekterades senast av JO den 12–14 februari 2019 (dnr 605-2019). Dessförinnan inspekterades häktesverksamheten vid Salberga av JO den 22 och 23 februari 2012 (dnr 1015-2012).

Uttalanden av JO Katarina Pålsson med anledning av inspektionen

Protokollet avslutas med uttalanden av JO Katarina Pålsson.

Iakttagelser vid inspektionen

Organisation, uppdrag och beläggning

Häktet och anstalten Salberga utgör ett eget verksamhetsområde och tillhör Kriminalvårdens Region Mitt. Häktet består av två byggnader; hus 10 och det nybyggda hus 11 och har totalt 99 ordinarie platser. Husen är förbundna med besöksingången och besöksavdelningen, som är gemensam för verksamhetsområdet, dvs. även anstalten. Hus 10 inrymmer gemensamhetshäktet, vilket består av 57 ordinarie platser fördelat på tre avdelningar på lika många plan. Sedan oktober 2022 bedrivs verksamhet i hus 11 som är ett restriktionshäkte med 42 ordinarie platser fördelade på två avdelningar. Utöver de ordinarie platserna finns totalt 15 s.k. beredskapsplatser, samt 12 överbeläggningsplatser

vilka utgörs av dubbelbeläggning av celler på både gemensamhets- och restriktionsavdelningar, beläggning av 6 besöksrum och 2 observationsceller. År 2022 skrevs totalt 596 personer in i häktet och under innevarande år har hittills 488 personer skrivits in.

Vid inspektionens första dag var 121 intagna i häktet, varav 46 i restriktionshäktet. Av dessa var 38 belagda med restriktioner. Bland de intagna fanns 29 som var dömda och hade verkställbara fängelsestraff samt 3 förvarstagna i enlighet med utlänningslagen (2005:716). Det fanns 6 barn i häktet, födda år 2006 och 2007, alla belagda med restriktioner. Enligt ledningen har häktet varit så gott som fullbelagt under flera år, varför man regelmässigt behövt nyttja dubbelbeläggning.

Bemanning och bemötande

Häktet har ett sjuttioal anställda, varav drygt ett femtiotal är tillsvidare- eller visstidsanställda. Majoriteten av personalstyrkan utgörs av kriminalvårdare och av dessa är omkring hälften män och hälften kvinnor. Av de tillsvidareanställda har åtta inte genomfört Kriminalvårdens grundutbildning.

Ledningen uppgav att bemanningen inte har varit i balans på flera år. En stor andel av de anställda har arbetat i myndigheten kort tid efter ett ansevärt tapp i våras av erfaren personal till andra verksamhetsställen inom Kriminalvården. Därför är många unga och det är svårt att behålla rekryterad personal; avhopp är inte ovanliga och alla nyanställda klarar inte grundutbildningen. Samtidigt behöver en stor andel av personalen genomgå grundutbildningen, ofta på samma gång, vilket lett till en tidvis ansträngd bemanningssituation. Häktet har i hög utsträckning lånat in personalresurser från andra verksamhetsområden, särskilt under sommarmånaderna. Vidare har resurser från anstalten frigjorts för arbete i häktet. Per den 1 september 2023 har den inlånade personalstyrkan dock kunnat halveras, p.g.a. ökad ordinarie personaltillgång och fler vikarier. Dessutom hålls numera grundutbildningen i Salberga i stället för på Kriminalvårdens utbildningscentrum i Örebro.

I samtal berättade några av personalen att de gärna skulle gå utbildningen på annan ort. De menade att det kunde gynna deras inläring att få instrueras av utbildare de inte känner sedan tidigare och att få diskutera med kriminalvårdare från andra verksamhetsställen. Vidare uppgav de flesta att arbetsbelastningen är godtagbar, men några kriminalvårdare upplevde kvälls- och nattskiftet som stressiga, med begränsade möjligheter att t.ex. hjälpa intagna som ringer efter personal på cellens signalanordning (stentofonen).

De intagna lämnade övervägande positiva omdömen om personalen. Kriminalvårdarna beskrevs i allmänhet som trevliga, hyggliga och hjälpsamma och de negativa omdömen som fördes fram rörde enstaka anställda.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen att bemanningen i dagsläget är tillräcklig. Trots att det är svårt att rekrytera ny kriminalvårds-

personal har man inte gjort avkall på kravprofilen. Det krävs inte längre genomförd gymnasieutbildning för att anställas som exempelvis kriminalvårdare, men häktet anställer aldrig en ung person som inte har gymnasieexamen. Andelen fall där verksamhetsstället avslutar en provanställning är förhållandevis låg. Till följd av personalomsättning har en förutsättning för att betala den ”utbildningsskuld” som uppstått under året dock varit att ordna grundutbildningen på verksamhetsstället, med externa föreläsare. När ett större antal personal genomför denna hamnar de i samma klass också vid utbildningscentrumet i Örebro. Att anordna grundutbildningen i Salberga medför alltså inga nackdelar utbildningsmässigt.

Den fysiska miljön

Gemensamhetsavdelningarna är slitna och på varje våningsplan finns ett fåtal gemensamma utrymmen som är av varierad storlek. I vissa av dessa utrymmen finns bl.a. brädspel, videospel, kortlek och böcker. Det finns också samtalsrum och motionsrum, vilka är utrustade med bl.a. motionscyklar och andra maskiner för konditionsträning. Avdelningarna har gemensamt kök och matsal på varje våningsplan. Cellerna är normalutrustade och försedda med toalett och handfat. I de celler som används för dubbelbeläggning finns ett uppsatt tygdraperi till toalettutrymmet. Under dagarna erbjuds de intagna där bl.a. fysisk aktivitet i motionsrum och bollhall. De kan umgås med andra intagna i celler eller aktivitetsrummen och kan förutom att t.ex. spela spel tillverka armband.

Lokalerna i restriktionshäktet är fräscha, ljusa och rena med breda korridorer. Det finns på varje plan två samtalsrum, med möjlighet till uppkoppling till videolänk, två motionsrum, som har samma slags utrustning som motsvarande rum i gemensamhetshäktet, samt två aktivitetsrum där det finns diverse sällskaps- och videospel samt pussel. Avdelningarna förbinds med ett personalutrymme. Restriktionshäktet är byggt för dubbelbeläggning. Cellerna där är normalutrustade och försedda med toalett, dusch och handfat. Majoriteten av cellerna är ca 12,3 kvadratmeter stora, inklusive sanitetsutrymmet.

Varken enkel- eller dubbelbelagda celler har dörrar till sanitetsutrymmena. I samtalen med JO:s medarbetare uttalade några intagna missnöje med den brist på avskildhet som detta innebär. I de dubbelbelagda celler som förevisades fanns bara en stol och inga hörlurar till TV-apparaterna.

På ett våningsplan i restriktionshäktet finns två isoleringsceller, som är utrustade med britsar på betongsockel samt toalett och handfat. En av dessa var vid inspektionen nedklottrad med bl.a. gängnätverksrelaterade budskap och i cellen var ett barn placerat.

Häktesledningen berättade under det inledande mötet att ljudisoleringen i båda husen – alltså även det nybyggda – är mycket bristfällig. Man kan samtala mellan celler på samma avdelning och till celler på annan avdelning i samma hus. Det går dessutom att samtala mellan vissa av rastgårdarna och med de intagna som är placerade i besöksavdelningen. Ljud från korridorerna kan höras

in i cellerna. Att ljudisoleringen är bristfällig i hus 11 noterades av en av JO:s medarbetare, som hörde skrik ovanifrån när hon var inne i en tom cell. Flera av de intagna där berättade att det hörs bankningar, skrik och andra ljud om kvällar och nätter, samt att de kan kommunicera med varandra. I samtal med personal framkom att de ibland rör sig i korridorerna om nätterna för att kunna avbryta samtal. Enligt häktesledningen räcker dock inte personalresurserna till för att förhindra ljud och kommunikation, men man försöker motverka riskerna för det vid placering av intagna.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen att representanter för häktet har påtalat bristerna i ljudisoleringen till fastighetsägaren, som är ett privatägt bolag, flera gånger sedan driftsättningen. Vidare har projektledare vid andra verksamhetsställen förvarnats om konstruktionsfelen, så att de inte bygger restriktionshäkten på samma sätt. Den dåliga ljudisoleringen drabbar de intagnas hälsa och riskerar att göra Åklagarmyndighetens restriktioner effektlösa. För att mildra besvären för de intagna erbjuder häktet i första hand öronproppar kostnadsfritt. I andra hand skrivs sömn- och lugnande medicin ut.

Det barn som var placerat i isoleringscell hade restriktioner och flyttades dit för att han hade stört ordningen. Klotter i cellerna tas inte bort med någon regelbundenhet. När det gäller utrustning i cellerna har man upphandlat hörlurar till alla intagna och häktet kommer att följa upp att varje intagen erbjuds ett par sådana. En intagen behöver inte dela cell mot sin vilja och får först pröva på att samsitta. Trots att det kan vara besvärande för intagna som delar cell att det inte finns dörr till sanitetsutrymmet avser häktet inte att installera sådana eller att erbjuda avskilda toalettbesök.

Besöksavdelning och inpasseringskontroll

Häktet tillämpar allmän inpasseringskontroll (jfr 4 kap. 11 § häkteslagen [2010:611]) och den är gemensam för anstalt och häkte. Bara en person åt gången kan passera, varför kö lätt uppstår, och om morgnarna ska det slussas in post m.m. till verksamhetsstället. JO:s medarbetare noterade att kontrollen framstod som klart underdimensionerad; det bildades kö och tog åtminstone 40 minuter för medarbetarna att passera den varje dag. Kontrollen gick inte heller till på ett konsekvent sätt vid de olika inspektionsdagarna, vilket enligt personal beror på vem som arbetar. Det finns inga lokala rutiner till stöd för hur denna ska genomföras utan man utgår från Kriminalvårdens säkerhetshandbok.

Besöksavdelningen har totalt fem rum som kan användas för vanliga besök. Ytterligare ett rum kan användas för advokat- eller polisbesök. Under ordinarie besökstid, som är onsdag–fredag kl. 08.30–14.00, får ett besök per rum ske men eftersom inpasseringen tar åtminstone en halvtimme blir besökstiden i praktiken kortare. Måndagar är besöksavdelningen stängd för andra än polis och advokater. Tisdagar är vikta åt kontrollerade besök. Det innebär att ca 120 intagna i häkte och ca 400 intagna i anstalt har att dela på 75 ordinarie besökstider per vecka.

I samtalen beskrev flera i personalen att besöksavdelningen överlag fungerar dåligt med låg tillgänglighet, otydliga rutiner och bristande struktur i personalgruppen samt många personalbyten. I huvudkorridoren rör sig besökare, häktade och intagna i anstalt, kriminalvårdare och anställda vid andra myndigheter. Vidare uttrycktes oro över att man inte alltid vet vilket besök som pågår i vilket besöksrum. JO:s medarbetare upplevde den fysiska miljön på besöksavdelningen som rörig med trånga korridorer; personalskåp och personalens privata ägodelar stod framme i en av dessa och i mitten finns ett öppet personalutrymme. Det var svårt att röra sig i utrymmet och få överblick av vad som pågick på avdelningen. Det framstod som tydligt att avdelningen brister i säkerhet, något som personalen också gav uttryck för.

På den del av besöksavdelningen där sex rum används för placering av intagna förevisades fyra och i dessa saknas det möjlighet att reglera ljusinflödet. I en av cellerna är större delen av fönsterglasat permanent övertäckt med frostat glasfilm, vilket innebär begränsat dagsljusinsläpp och att det inte är möjligt att se ut, och i en annan finns inga persienner varför ljusinsläppet blir konstant. Två celler har överhuvudtaget inget ljusinflöde då fönstren är övertäckta utifrån, enligt uppgift för att förhindra insyn i och från ett garage som anlagts omedelbart utanför cellerna.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav häktesledningen att både inpasseringskontrollen och besöksavdelningen är underdimensionerade, med alldeles för liten kapacitet i förhållande till antalet intagna. Problematiken har varit känd sedan häktet byggdes år 2007 och har belysts i flertalet verksamhetsanalyser. Kapaciteten kan inte utökas utan ny- eller tillbyggnationer, men i dagsläget finns inga sådana planer. Numera börjar majoriteten av personalen arbeta ungefär samma tid, och det leder till ett högt tryck i personalinpasseringen, vilket går ut över den allmänna inpasseringen. Ledningen uppgav att de iakttagelser som redovisats befäster häktets bild av att besöksavdelningen inte fungerar tillfredställande. Den fysiska oredan där är planerad att åtgärdas under oktober. Den bristfälliga strukturen rent organisatoriskt har noterats i bl.a. en risk- och konsekvensanalys som ska följas upp under hösten.

Besöksrummen ingår i den regionala överbeläggningsplanen och kan därmed beläggas. Planen är dock under översyn och i vart fall två besöksrum är olämpliga för beläggning, bl.a. med hänsyn till att ljusinflödet inte kan regleras. Skälet till att de ändå beläggs är att verksamhetsstället inte kan tacka nej till placeringar. I rådande läge är det svårt att garantera en human fysisk miljö för alla intagna. Häktet tillämpar ingen särskild tidsgräns för placering i ett besöksrum, utan försöker rotera de intagna till vanliga celler så snart en sådan blir ledig. För vissa intagna utan restriktioner kan det dock vara till mer skada än nytta att bli flyttade till gemensamhetsavdelningen från den trygga tillvaro de skapat sig på besöksavdelningen.

Information om rättigheter m.m.

I samband med intagning i häktet håller personalen ett informationssamtal och går då igenom det skriftliga informationsmaterialet ”Välkommen till Häktet Salberga”, vilket i dess helhet bara finns på svenska. Kortfattad allmän information på engelska från Kriminalvårdens hemsida delas också ut.

Tolk kan anlitas vid informationssamtal eller i andra situationer, men enligt uppgifter från personalen sker det i princip bara om kommunikation är omöjlig och den intagne begär att få tolk. Vid språkförbistring försöker man i första hand att översätta till ett världsspråk eller den intagnes hemspråk. Om detta inte är möjligt kan anstaltspersonal med ytterligare språkkunskaper hjälpa till eller så används i sista hand enstaka glosor som den intagne förstår, kombinerat med teckenspråk. Detta tillämpas även vid delgivning av beslut. En person i NAV-gruppen som är verksam vid häktet är ibland behjälplig under informations-samtalen med intagna från Ryssland och Östeuropa och kan närvara vid delgivning av beslut. JO:s medarbetare noterade att det på en tavla på en gemensamhetsavdelning var markerat att ungefär hälften av de intagna hade fått information om sina rättigheter.

De flesta intagna som JO:s medarbetare samtalade med var osäkra på om de hade informerats om sina rättigheter. Ett antal intagna uppgav att de varken i muntlig eller skriftlig form fått sådan information och att de inte kände till möjligheten att ringa ett s.k. ankomstsamtal. Det framstod som tydligt att de intagna får lära sig hur verksamheten fungerar efter hand och förväntas fråga om vad de har rätt till, helst skriftligt i hemställningar.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav häktesledningen att man kommer överväga att tillhandahålla informationsmaterial översatt till andra språk. Vid delgivning av beslut, t.ex. om avskildhet, så används tolk och i regel är det klienthandläggaren som sköter bokningen. Ledningen har förståelse för att intagna som inte behärskar svenska eller något världsspråk har svårt att göra sig förstådda och att detta ökar graden av isolering. Häktet försöker därför låna in personal som talar samma språk eller, om det rör sig om intagna i gemensamhetsavdelning, låta dem vistas med intagna som talar samma språk.

Isoleringsbrytande åtgärder

Under det inledande mötet uppgav häktesledningen att häktet inte har lokala rutiner för isoleringsbrytande åtgärder, utan följer Kriminalvårdens centrala rutiner samt tillämpar generaldirektörens definition av meningsfull mänsklig kontakt. Häktet redovisar dagligen en fast tid på minst 30 minuter som isoleringsbrytande åtgärder. Denna tid avser bl.a. lucköppning, mat- och medicindistribution och liknande.

Det finns särskilt avdelad personal på restriktionsavdelningen som arbetar med isoleringsbrytande åtgärder och de tjänstgör måndag–söndag i ett rullande schema. Om det behövs tar häktet in personal på övertid för att kunna erbjuda åtgärderna. Alla slags isoleringsbrytande åtgärder skrivs upp av kriminal-

vårdarna på en whiteboard-tavla i personalutrymmet på varje våningsplan. Informationen digitaliseras därefter i en Excel-fil för varje intagen och överförs sedan till respektive intagens häktesplan.

Dokumentationen sker utifrån den nationella rutinen, vilken all personal informeras om. Ledningen följer upp de isoleringsbrytande åtgärder som vidtas avseende barnen genom att regelbundet granska Excel-filerna. Kopior av filerna skickas till Kriminalvårdens huvudkontor en gång per månad och utgör del i myndighetens samlade underlag. För vuxna intagna sker dokumentationen direkt i häkteplanerna och ledningen granskar dessa planer regelbundet.

Under rundvandringen på inspektionens första dag iakttog JO:s medarbetare att whiteboard-tavlan på en avdelning var tom, och att en tavla på en annan avdelning var sparsamt ifylld, trots att personalen enligt uppgift skulle ha genomfört isoleringsbrytande åtgärder med barnen under dagen. Enligt personalen skrivs ibland informationen ned på papperslappar eller direkt in i Excel-filerna, utan att föras upp på tavlan.

JO:s medarbetare granskade Excel-filerna och häktesplanerna för samtliga intagna barn och häktesplanerna för de tio vuxna som varit intagna under längst tid. Excel-filerna innehöll bl.a. kategoriseringar av aktiviteter och tidsomfattning, men gav vid handen att inget barn fick fyra timmars isoleringsbrytande åtgärder varje dag under den dokumenterade perioden. Vissa dagar genomfördes inte några insatser. Dessa dagar hade de intagna enligt Excel-filerna oftast tackat nej till det som föreslogs. I häktesplanerna för de vuxna var vissa uppgifter om isoleringsbrytande åtgärder redovisade, men i regel saknades uppgift om hur länge de pågått och med vilken frekvens. I barnens häktesplaner var dokumentationen något mer utförlig, men inte lika detaljerad som i Excel-filerna. Dokumentationen gav intrycket av att personalen bokför åtgärderna på olika sätt. Bland kategorierna för isoleringsbrytande åtgärder nämns möten med polis, domstolsförhandlingar och sjukvårdsvistelse.

Av samtal med flera vuxna intagna på restriktionsavdelningen framgick att personalen sällan tittar till dem och frågar hur de mår, utan att de främst har kontakt med personalen i samband med utdelning av måltider och medicin. Vidare framkom det att de intagna som är förvarstagna enligt utlänningslagen i huvudsak befinner sig i sina celler dygnet runt. Två rysktalande intagna kan i stort sett kommunicera enbart med varandra och det var oklart om det anlätades professionell hjälp för hantering av deras hemställningar.

JO:s medarbetare följde vid ett tillfälle med och iakttog när personalen delade ut middagsmaten. Intrycket var att det inte rörde sig om någon egentlig samvaro med personal utan att samtalen handlade om praktiska frågor till de intagna, exempelvis rörande vilken mat de önskade och hur många smörgåsar de ville ha till kvällsmålet.

I samtal med barnen uppgav de att personalen erbjuder isoleringsbrytande åtgärder i princip varje dag och att de ofta återkommer om man tackar nej. Vid granskning av dokumentationen framstod det som att häktet prioriterar intagna barn, men att samtliga inte får fyra timmars isoleringsbrytande insatser varje dag. Vid inspektionen fick två barn samsitta med varandra och de tyckte att det fungerade väl.

Vid den *avslutande genomgången* framförde häktesledningen att häktet i huvudsak uppfyller målet vad gäller isoleringsbrytande åtgärder beträffande barn tack vare att man tar in extra resurser och beviljar övertidstimmar. Lokalerna sätter dock en yttersta begränsning; är antalet barn sju är samtliga aktivitets- och samtalsrum upptagna i princip hela tiden och då kan egentligen bara barnen erbjudas isoleringsbrytande åtgärder. I ett sådant läge behöver Kriminalvårdens placeringssektion flytta barn från Salberga till ett annat häkte. Det är riktigt att de övriga intagna, unga och vuxna, inte kan erbjudas isoleringsbrytande åtgärder två timmar per dag när det samtidigt finns flera barn intagna. Häktet erbjuder dock vuxna intagna samsittning, efter en provperiod. Det skulle vara möjligt att samordna promenadtiderna för intagna på gemensamhetsavdelningen i syfte att frigöra tid för att ytterligare bryta isoleringen för intagna med restriktioner.

Den fasta tid som dagligen registreras som isoleringsbrytande åtgärder syftar till att belysa att de intagna får en stunds samvaro med personalen vid exempelvis matutdelning. Häktet prioriterar 18–21-åringar framför andra äldre intagna och det påminns personalen om vid varje morgonmöte, men de unga erbjuds inte isoleringsbrytande åtgärder under längre tid än övriga vuxna intagna.

Hälso- och sjukvård

Häktet delar sjukvårds- och tandvårdsresurser med anstalten. Verksamhetsområdet har sju heltidsanställda sjuksköterskor som arbetar kontorstid. Två av dem arbetar i häktet; en i varje hus. I häktet tjänstgör också en distriktsläkare och en psykiater två halvdagar var per vecka och en tandläkare en dag per vecka. Det går att kalla in en sjukgymnast eller fysioterapeut, som tjänstgör vid anstalten en dag per vecka. Verksamhetsstället har ett avtal med ett mobilt läkarteam i Västmanland, som kan avropas övriga tider och helger. Det finns i nuläget ingen psykolog som tjänstgör enbart på häktet, men rekrytering pågår. En intagen som önskar kontakt med sjukvården får fylla i en s.k. sjukvårdslapp, som viks ihop och ges till personalen. Det finns särskilt avdelad kvälls- och nattpersonal för hela verksamhetsområdet, varav ett antal sköter häktets båda hus.

De flesta intagna var nöjda med sjukvården och beskrev att det var lätt att få ett patientbesök, men påtalade flera brister rörande medicinutdelningen. Bland annat framfördes att det dröjer lång tid efter påringning, ibland flera timmar nattetid, för personalen att dela ut ”vid behov-medicin”. Därtill framkom att sömnmedicin som de intagna får vid behov inte distribueras vid sänggåendet

utan mycket tidigt på kvällen, ibland redan i samband med middagen vid 16-tiden. Eftersom medicinen måste intas vid utdelningen får man antingen avstå eller sova dåligt och vakna på natten i stället för på morgonen. Många intagna berättade vidare att de inte avkrävs namn och personnummer vid medicin-distribution och att det är lätt att gömma utdelad medicin, t.ex. genom att vända ryggen till personalen efter utdelningen. Dessa beskrivningar kändes dock inte igen av någon kriminalvårdare. I flera incidentrapporter fanns uppgifter om att det skett förväxlingar vid medicinutdelning och förlust av läkemedel. På besöksavdelningen noterade JO:s medarbetare att en pärm med patientuppgifter stod öppet ovanpå medicinskåpet.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen att Kriminalvården har visst ansvar för de intagnas hälsa, men att varje intagen i egenskap av patient också har ett ansvar för den egna hälsan och t.ex. att ta sin medicin på anvisat sätt. Häktet för en kontinuerlig dialog med sjukvården och kriminalvårdspersonalen i frågor som rör medicinutdelning. Personalen är instruerad att fråga om den intagnes namn och personnummer samt att vara kvar i luckan till det att medicinen intagits. Personalen har dock inte befogenhet att kontrollera att den intagne t.ex. svält en tablett. Häktet påminner personalen om att det ska skrivas incidentrapporter vid alla slags felaktigheter och misstag i handhavandet av medicin, men det kan förstås finnas risk för underrapportering. När det gäller bemanningen nattetid delar häktesledningen inte iakttagelserna att den generellt är otillräcklig. Det finns utrymme för att distribuera medicin och ingripa vid hälsorelaterade incidenter, och därför borde det finnas möjlighet att distribuera sömnmedicin i samband med de intagnas sänggående, t.ex. vid 22-tiden. Häktet kommer att erbjuda de intagna att lämna sjukvårdslapparna i ett förslutet kuvert.

Inspektionen avslutades.

Vid protokollet

Henrik Starfelt

Justeras 2023-12-21

Gunilla Bergerén

Uttalanden av JO Katarina Pålsson

Jag vill med anledning av de inhämtade uppgifterna och iakttagelserna göra följande uttalanden.

Den fysiska miljön m.m.

Inledningsvis vill jag framhålla att en cell som dubbelbeläggs ska vara utrustad för två intagna. Vidare anser jag att häktet av hänsyn till intagnas människovärde bör ta bort sådant klotter som noterades i en isoleringscell (jfr 1 kap. 4 § häkteslagen [2010:611]).

Det är sedan länge känt att flera av Kriminalvårdens verksamhetsställen har bristande ljudisolering mellan celler. JO får återkommande klagomål från intagna om lyhörda häktesceller och frågan har varit uppe även vid inspektioner (se t.ex. protokollet i dnr O 5-2020). Jag har i samband med en större granskning av saken pekat på att lyhördheten mellan häktesceller är allvarlig ur flera hänseenden, bl.a. säkerheten på verksamhetsstället i fråga och de intagnas hälsa, samt då understrukit det angelägna i att Kriminalvården fortsätter att arbeta aktivt med problematiken (se JO 2022/23 s. 164, ett gemensamt beslut i dnr 8978-2020 och 2475-2021, samt JO 2022/23 s. 193, dnr 1362-2021). Det är i förlängningen dessutom en rättssäkerhetsfråga.

Det är mot denna bakgrund mycket anmärkningsvärt att nybyggda hus, som Salbergas restriktionshäkte, brister i ljudisolering mellan celler och avdelningar. Problemen med lyhördhet berör inte bara häktets restriktionshus 11 utan även gemensamhetshäktet i hus 10. I väntan på nödvändiga förändringar av lokalerna bör häktet överväga om det kan vidtas andra åtgärder, såsom ökad bemanning nattetid, för att motverka de olika risker och problem som lyhördheten medför. Enligt min mening måste Kriminalvården i samband med om- och nybyggnation säkerställa att lokalerna inte har de brister som framkom vid denna inspektion.

I fyra av de celler på besöksavdelningen som används för beläggning är det inte möjligt för den intagne att reglera ljusinflödet. Frågan om miljön i celler har uppmärksammats av JO under lång tid. Enligt JO bör det betecknas som en grundläggande rättighet för intagna att placeras i en cell där det är möjligt att få in dagsljus som är normalt för årstiden och att de på egen hand ska kunna reglera inflödet av dagsljus i en cell (se mina uttalanden i protokollet i dnr O 34-2021, samt JO 2016/17 s. 198, dnr 7173-2014). De aktuella cellerna uppfyller inte dessa grundläggande krav.

Av inhämtade uppgifter framgår att besöksavdelningen är underdimensionerad och tillgängliga besökstider framstår med hänsyn till antalet intagna som för få. Vidare kan det inte uteslutas att den långa tid som inpasseringskontrollen tar kan påverka de faktiska besökstiderna negativt. Med hänsyn till det viktiga inslag besök utgör för den enskilde intagne och en human kriminalvård är det både bekymrande och förvånande att Kriminalvården inte åstadkommit en högre kapacitet när häktet byggdes ut. Det är bekymmersamt att det inte tycks

finnas några planer på att bygga ut besöksavdelningen eller inpasseringskontrollen. Jag ser dock positivt på häktesledningens uppgift att man kommer att följa upp strukturen och de fysiska förhållanden som t.ex. kan utgöra säkerhetsbrister på besöksavdelningen.

Isoleringsbrytande åtgärder

Frågan om att intagna blir isolerade i svenska häkten har under lång tid uppmärksammats i internationella sammanhang och av JO. En internationellt etablerad definition av begreppet isolering är att en frihetsberövad person är instängd i sin cell och berövad all meningsfull mänsklig kontakt under mer än 22 timmar per dag. För att en intagen inte ska anses isolerad krävs det alltså att denne under en sammanlagd period om minst två timmar per dag erbjuds möjlighet att vistas tillsammans med annan (se The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, the Nelson Mandela Rules, Rule 44).

I januari 2022 fattade Kriminalvårdens generaldirektör ett beslut om en myndighetsgemensam definition av begreppen isolering respektive isoleringsbrytande åtgärder, som ligger nära de s.k. Mandelareglerna. Enligt beslutet anses en intagen vara *isolerad* om hen vistas i ensamhet under 22 timmar eller mer per dygn, utan meningsfull mänsklig kontakt. En *isoleringsbrytande åtgärd* innebär enligt samma beslut meningsfull vistelse tillsammans med annan genom fysiskt möte. (Se Kriminalvårdens dnr 2020-18386.) För att förebygga att barn isoleras har den som är under 18 år och som är häktad eller anhållen och intagen i häkte rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag (se 2 kap. 5 a § häkteslagen).

För intagna som inte får vistas i gemensamhet är isoleringsbrytande åtgärder av grundläggande betydelse för att motverka de negativa följderna av frihetsberövandet. En åtgärd är verkningsfull och isoleringsbrytande i ordets rätta bemärkelse endast om den innebär att den intagne får en meningsfull mänsklig kontakt. Detta har JO understrukit upprepade gånger (se bl.a. JO 2020/21 s. 164, dnr O 7-2018). Jag bedömer att den av generaldirektören klargörande definitionen innehåller samma förutsättningar. Som JO utvecklat upprepade gånger kan insatserna t.ex. handla om att få ta emot besök, ha samsittning eller delta i aktiviteter tillsammans med kriminalvårdspersonal. Jag har vid flera tillfällen utvecklat min syn på vad som kan utgöra en isoleringsbrytande åtgärd (se t.ex. mina uttalanden i protokollen efter inspektioner av dels häktet Uppsala den 7 september 2021, dnr 6684-2021, dels häktet Sollentuna den 21 och 22 mars 2022, dnr O 3-2022).

Det är uppenbart att det finns intagna i häktet Salberga som är isolerade. Häktet förmår inte uppfylla det lagstadgade kravet att barn ska ha rätt till meningsfull mellanmänsklig kontakt fyra timmar dagligen och klarar inte av att erbjuda vuxna intagna isoleringsbrytande åtgärder i två timmar dagligen. Detta är mycket allvarligt och jag är djupt bekymrad över situationen. Jag måste återigen

understryka att Kriminalvården också under en ansträngd beläggningssituation har ett ansvar för det isoleringsbrytande arbetet och att det inte är godtagbart att insatserna begränsas på grund av bristande resurser, praktiska förutsättningar eller av organisatoriska skäl. Jag förutsätter att häktet ser över vilka åtgärder som kan vidtas – även under rådande förhållanden – för att utöka tillgången till isoleringsbrytande åtgärder i allmänhet och för barn i synnerhet.

Vid inspektionen framgick att häktet redovisar isoleringsbrytande åtgärder beträffande barn i åtta kategorier, däribland deltagande i polisförhör och domstolsförhandlingar. I detta sammanhang vill jag än en gång understryka att utgångspunkten för vad som utgör en meningsfull mellanmänsklig kontakt bör ses ur den intagnes och inte det allmännas perspektiv. Jag ifrågasätter därför att t.ex. polisförhör tycks räknas in bland dessa kategorier (se mitt uttalande i protokollet efter en inspektion av häktet Sollentuna, dnr O 3-2022). Vidare har jag svårt att exempelvis betrakta det som en isoleringsbrytande åtgärd när en intagen närvarar vid en domstolsförhandling och således befinner sig utanför häktet. Den intagne kan förstås i samband med en rättegång ha en viktig kontakt med andra människor, såsom en försvarare, men det är enligt min mening alltså en annan sak. Häktet behöver omgående se över sitt arbete i detta avseende och säkerställa att det utförs i enlighet med såväl de myndighetsinterna anvisningarna som de s.k. Mandelareglerna och JO:s uttalanden.

Dokumentationen av isoleringsbrytande åtgärder sker manuellt i flera led. Det varierar således vad som dokumenterats beroende på vilken kriminalvårdare som varit inblandad och det är oklart vem som är ytterst ansvarig för att det görs. Vidare visar granskningen av häktesplaner för vuxna att det inte är möjligt att där följa hur lång tid en viss åtgärd innefattat en meningsfull mellanmänsklig kontakt. Det framstår som att det nuvarande arbetssättet är både omständligt och resurskrävande samt dessutom kan medföra att uppgifterna inte blir korrekt noterade.

Jag stärks i min uppfattning att Kriminalvården behöver ta fram ett digitalt nationellt planerings- och uppföljningsverktyg för att möjliggöra bl.a. tillförlitliga mätningar av i vilken omfattning intagna ges isoleringsbrytande åtgärder. Efter en liknande inspektion av häktet Kronoberg uttalade jag mig nyligen mer om detta (se protokollet i dnr O 21-2023).

Information om rättigheter m.m.

Varje intagen ska i anslutning till att han eller hon tas in i ett häkte informeras om verkställighetens innebörd på ett språk som han eller hon förstår och sådan information ska också lämnas vid andra tillfällen så snart det finns anledning till det. Om den intagne är under 18 år ska informationen lämnas både muntligen och skriftligen. En intagen ska vid inskrivningen dessutom få information om bl.a. sina rättigheter och skyldigheter samt det regelverk som gäller för häktesvistelsen och, om det inte är obehövligt, de lokala rutinerna och sjukvårdsverksamhet. Detta framgår av 2 § häktesförordningen (2010:2011) och 1 kap.

10 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:2) om häkte, FARK Häkte. Enligt det allmänna rådet till bestämmelsen i FARK Häkte bör informationen lämnas på ett språk som den intagne förstår, företrädesvis skriftligen. Att den intagne tillgodogör sig korrekt information om vad som gäller för häktesvistelsen är förstås en förutsättning för att denne ska kunna ta till vara sina rättigheter.

Enligt min mening framstår häktets informationsgivning i samband med intagning som klart bristfällig. Det skriftliga materialet om häktet finns bara på svenska. Men även intagna som talar svenska har haft svårt att tillgodogöra sig vad som gäller på häktet och flera kände inte till möjligheten att ringa ett s.k. ankomstsamtal. Dessutom säkerställer inte häktet att intagna som saknar kunskap i svenska, engelska eller något språk som finns representerat i personalgrupperna verkligen förstår informationen som ges vid inskrivningen. Det är helt oacceptabelt att häktesledningen godtar att personalen i stället för att anlita tolk försöker kommunicera med enstaka ord den intagne förstår kombinerat med teckenspråk. Häktet måste se till att samtliga intagna får fullständig och korrekt information på ett språk som de förstår och att tolk används vid behov. Det finns vidare skäl för mig att påminna om de krav som gäller enligt regleringen för häktesverksamhetens informationsgivning, vilket jag nyss beskrivit. Jag utgår från att häktet följer upp detta.

JO har ansett att en anstalt eller ett häkte i enklare ärenden lämpligen kan anlita en icke kvalificerad tolk, såsom personal, men att en kvalificerad tolk alltid bör anlitas vid ärenden av större vikt för den intagne (se JO 2015/16 s. 209 dnr 1924-2014). Att en myndighet ska använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att en enskild ska kunna ta till vara sin rätt när myndigheten har kontakt med någon som inte behärskar svenska framgår dessutom direkt av 13 § första stycket förvaltningslagen (2017:900). Det kan exempelvis röra sig om ett ärende om varning. Häktet måste se till att den intagnes rätt att göra sig förstådd och kunna ta till sig information upprätthålls. Enligt min mening bör häktet se över sina rutiner samt överväga i vilka situationer det kan vara lämpligt att anlita en i kriminalvårdspersonalen för tolkning och när det behövs en professionell tolk (se JO 2022/23 s. 198, dnr 3513-2021, och mina uttalanden i protokollet efter en inspektion av anstalten Kumla, dnr O 6-2023).

Medicindistribution

Uppgifterna som framkom genom samtal och granskning av incidentrapporter visade på ett flertal brister vid medicindistributionen, vilket är allvarligt. Jag utgår från att häktesledningen följer upp även detta och bl.a. påminner personalen om vikten av noggrannhet vid medicinutdelning. Enligt min mening finns det vidare skäl för häktet att överväga om bemanningen är tillräcklig kvälls- och nattetid för att kunna dela ut den medicin som intagna behöver ta vid behov. Jag välkomnar att ledningen kommer att undersöka möjligheten att t.ex. distribuera sömnmedicin senare på kvällen till de intagna som önskar.

JO:s medarbetare iakttog att en pärm med patientuppgifter stod öppet på ett medicinskåp i besöksavdelningen. Det är ur sekretesshänseende förstås helt oacceptabelt. Jag utgår från att häktet omedelbart ser över rutinerna för förvaring av patientuppgifter.

2023-12-21

Katarina Pålsson